

سیر تحول برنامه‌ی درسی در ایران

علی آسوده^۱؛ ابراهیم بنی‌اسدی^۲ و مریم صفرنواده^۳

کلید واژه‌ها: برنامه درسی، دوره‌های تاریخی، مدارس، ایران

مقدمه

می‌توان گفت که برنامه‌ی درسی گذشته‌ای طولانی و تاریخچه‌ای کوتاه دارد. هر چند مفهوم برنامه‌ی درسی در برنامه‌ها و تجویزهای اولیه‌ی تربیتی در همه‌ی اجتماعات متمدن به طور ضمنی وجود داشته، ولی برنامه‌ی درسی به عنوان یک زمینه‌ی پژوهشی منظم از دهه‌ی ۱۹۲۰ به وجود آمده است. بسیاری از صاحب‌نظران این حوزه، از حاکمیت روح غیر تاریخی بر حوزه برنامه‌ی درسی رنج برده، تلاش دامنه‌دار برای رفع این مشکل از خود نشان داده‌اند. تاریخ برنامه‌ی درسی قلمروی نسبتاً جدید در برنامه‌ی درسی است که به صورت تخصصی از دهه‌ی ۱۹۷۰ مورد توجه قرار گرفت. تاریخ تعلیم و تربیت در ایران سابقه‌ای چند هزار ساله دارد. ایران در حد فاصل تمدن‌های دیرین در شرق و غرب قرار گرفته است که در عین بهره‌گیری از آن‌ها از خود نیز زایش‌های علمی و فرهنگی، تربیتی و تمدنی فراوانی در تاریخ داشته است این امر زمینه‌ای را برای ایرانیان فراهم کرده که با آزاداندیشی از سایر فرهنگ‌ها استقبال کرده و آنچه را که برای رشد فرهنگ خود نیاز دارند از آن برگرفته و آنچه در امتداد فرهنگ و ارزش‌های آن‌ها نیست آن را به کنار گذارند. سوابق خلاقیت‌های فرهنگی ایران به زمان پیش از هخامنشیان باز می‌گردد. در ایران پس از اسلام در حوزه‌های معرفتی، فرهنگی، نگرش تاریخی متأثر از قرآن بوده است (خوشی، ۱۳۸۷). مقاله‌ی حاضر به معرفی برنامه‌های درسی ایران از زمان باستان تا امروز پرداخته است و محقق تا جایی که توانسته سعی بر آن داشته است تا دسته‌بندی‌ها و تفکیک‌های هر دوره از برنامه درسی را با نظام‌های حکومتی هر دوره متناسب و هماهنگ سازد. برنامه‌ی آموزش و پرورش ایران باستان تا انقراض ساسانی عبارت بود از:

۱ - تعلیمات دینی-اخلاقی: بین سن هفت تا پانزده سالگی روزی را برای بستن کشتی (کمر بند مقدس) و پذیرفتن طفل در زمره‌ی مزدان پرستان جشن می‌گرفتند. دوستان و خویشان را دعوت می‌کردند و آداب مخصوص به وسیله‌ی موبدان انجام می‌شد. در روز جشن طفل را شست و شو می‌دادند سپس موبد دستور می‌داد کودک کلمه‌ی شهادت بر زبان براند و سدره یا پیراهن مقدس را با سرودن یتاهو به او می‌پوشانید. در این حال موبدان دیگر با او در خواندن یتاهو هم آواز می‌شدند. سپس موبد و کودک روبه خورشید می‌ایستادند و دعایی را می‌خواندند و در همان حال کشتی را بر روی سدره سه دور به علامت سه اصل اساسی زردشت به کمر او می‌بستند و کودک بعد از آن دعایی از یسنا می‌خواند "من اقرار دارم که مزدا پرست زردشتی با ایمانم و.." سپس موبد درودی می‌خواند و مراسم پایان می‌یافت و بعد از پایان مراسم هدایایی به کودک داده می‌شد. از سن بلوغ به بعد تربیت دینی بیشتر در آتشکده‌ها صورت می‌پذیرفت و در پرورش اخلاقی، راستی بیشتر مورد توجه بود (صدیق، ۱۳۴۷: ۶۲).

- تربیت بدنی: در دین زردشت ناخوشی منسوب به اهریمن بود و وظیفه‌ی هر ایرانی بود که بر ضد اهریمن عمل کند و تندرستی و سلامتی را پایدار سازد. در ایران باستان به تربیت جسم و جان توأم توجه می‌شد، زیرا این دو را متأثر از هم

۱ نویسنده مسؤول، دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ و فلسفه‌ی آموزش و پرورش (a_asudeh1365@ut.ac.ir)

۲ دانشجوی کارشناسی ارشد آموزش و پرورش پیش‌دبستانی دانشگاه علامه طباطبایی

۳ دانشجوی کارشناسی ارشد آموزش و پرورش پیش‌دبستانی دانشگاه علامه طباطبایی

می‌دانستند. مطابق شاهنامه، تألیفات هرودت و گزنفون و استرابون ورزش‌های آن‌ها عبارت بود از: اسب سواری، تیر اندازی، شکار، چوگان بازی، ژوبین بازی و شنا (صدیق، ۱۳۴۷).

۳- خواندن، نوشتن و حساب: این قسمت به عده‌ی معدودی آموخته می‌شد مثل کودکان بزرگان، نجبا و موبدان که معمولاً برای فرماندهی سپاه و حکمرانی و دادرسی و نگاه‌داری دفاتر دیوان و حساب و مالیات تربیت می‌شدند (صدیق، ۱۳۴۷). محققین در ادامه‌ی روند کار به بررسی برنامه‌های درسی دوره‌های ذکرشده پرداخته‌اند: برنامه‌ی مدارس ایران بعد از اسلام، دوره‌ی امویان (۱۳۳۲-۱۳۴۰) ه. ق، دوره‌ی استقلال سیاسی ایران (نیمه‌ی قرن سوم تا استیلای مغول)، دوران حکومت سلاجقه، استیلای مغول تا صفویه (۶۵۷-۹۰۷) ه. ق، دوره‌ی وحدت ملی و بسط تشیع (۹۰۷-۱۱۴۸) ه. ق، دوره‌ی آشفتگی (۱۱۴۸-۱۲۶۸) ه. ق، برنامه درسی دوره‌ی قاجار، دوره‌ی پهلوی، برنامه‌ی درسی دبیرستان اجراشده از مهر ۱۳۳۴ ه. ش، برنامه‌ی درسی پس از پیروزی انقلاب اسلامی.

یافته‌ها

یافته‌ها نشان می‌دهد که جامعه‌ی ایران در دوره‌ی اسلامی و پس از انقلاب اسلامی و حتی تا حدودی در دوره‌ی ایران باستان رویکردی ایدئولوژیک به برنامه‌ی درسی داشته است. در هر دوره با توجه به خصوصیات و لوازم لازم برای زندگی، برنامه‌ی درسی مدارس شکل می‌گرفته است. در دوران باستان بیشتر بر اخلاق و تربیت بدنی تأکید می‌شده است و پس از ورود اسلام بیشتر بر مباحث قرآنی تأکید بوده است.

بحث و نتیجه‌گیری

یکی از ویژگی‌های اصلی نظام آموزش و پرورش در تمامی دوران‌ها حفظ هویت ملی و دینی خود بوده است. در ایران باستان آیین زرتشت محور برنامه‌ها بوده است و پس از اسلام تا امروز دین اسلام محور برنامه‌ی درسی بوده است. این موضوع در جایی اهمیت پیدا می‌کند که حتی در زمان حضور بیگانگان در ایران نیز هویت ملی و دینی در برنامه‌های درسی وجود داشته است. در تاریخ برنامه‌ی درسی تألیفات شاعران و دانشمندان و فلاسفه همیشه در اولویت برنامه‌ی درسی بوده است. کتب ابوعلی سینا و دیوان حافظ پس از تألیف جزو یکی از مهم‌ترین برنامه‌های درسی بوده است. اولین برنامه‌ی مدون در زمان پهلوی اول به اجرا گذاشته شد و تا قبل از آن مدارس لیران هیچ برنامه‌ی مدونی نداشت. به خصوص در زمان قاجار، که هر مکتب‌دار با توجه به علاقه‌ی خود یا در دسترس بودن کتاب برنامه‌ی درسی شاگرد را تعیین می‌کرد. در مجموع نبود فلسفه‌ی برنامه‌ی درسی یکی از بزرگ‌ترین مشکلات در طول سده‌های اخیر بوده است و این فقدان حتی در زمان حاضر هم نمود یافته است. مواد درسی با توجه به سلاقی حذف یا اضافه می‌شوند و هیچ فلسفه معینی در پشت این مواد و دروس وجود ندارد و این امر هم از نبود فلسفه‌ی تعلیم و تربیت برای جمهوری اسلامی ایران ناشی می‌شود. البته در چند سال اخیر گام‌هایی برداشته شده است و امیدواریم با تعیین فلسفه‌ی نظام آموزشی کشور شاهد فلسفه‌ی برنامه‌ی درسی نیز باشیم.

منابع

خوشی، ابوالفضل و فتحی، کورش (۱۳۸۷). تأملی بر برنامه‌ی درسی در گستره‌ی تاریخ تعلیم و تربیت ایران، *مجله‌ی راهبردهای آموزش*. ۱(۲)، ۳۳-۴۸.

سایت شورای عالی آموزش و پرورش <http://www.sce.ir>

صدیق، عیسی (۱۳۴۷). *تاریخ فرهنگ ایران*. تهران: دانشگاه تهران.